

Ex libris

Nagy-Laczkó Balázs

Illyés Gyula és a magyar halloween

avagy:

De mégis milyen tök az a bizonyos lámpás?

„Volt olyan nap, amikor a fél puszta kifordított kucsmákkal és ködmönökkel állatnak vagy ördögnek öltözött, hogy kedvére kinevethesse magát. Máskor kísértetnek, lepedővel és kivájt tökbe helyezett gyertyákkal, hogy reszkethessenek. Nevettünk és reszkettünk, ahogy az ősök kívánták.”

(Illyés Gyula: Puszták népe, 1936)

A mai magyar kultúra egyik legismertebb Bermuda-háromszöge – szemben karibi testvérével – a földrajzi kiterjedés szellős gúnyját jobbnak vélte pusztá időbeliségre váltani a közelgő télre való tekintettel. Háromszögünk sarokpontjait *halloween* (október 31.), *mindenszentek* (november 1.) és *halottak napja* (november 2.) jelenti. Veszélyes vizekre téved, akit a szociális iránytűi megzavarnak, és betéved e pontok határolta térségbe! Ki ne ütközött volna még a „Magyarországon NINCS Halloween, nálunk SZENTESTE van!!!!” zátonyába, vagy feneklett volna meg éppen az ellenkező véglet szirénótái között, melyek a „HALLOWEEN ősi kelta ünnepe, melyet már a hazánk területén élt kelta törzsek is töklámpásokkal ünnepeltek, és csak a keresztények igyekeztek azt átalakítani a...” műveltséget színlelő rigmusával csábítanak vészes fővenyekre?

Hol az igazság, ha nem elégszünk meg a klasszikus francia csodabutykos *igyál* felszólításával, se az újabb keletű negyvenkettővel?

Hazánkban a sokak lelkinyugalmát felkavaró halloween-t elsősorban a tökfáragással, a halloween-i töklámpásokkal szokás azonosítani. Ugyan a halloween valóban ősi, kelta eredetű ünnep, igazán tökössé csak a 16. század után válhatott, ugyanis azelőtt a kelta örökségükre ma is büszke, kontinensünk nyugati végein menedékre lelt kelta népek (a franciaországi bretonok, a Brit-szigeteken honos gaelek, írek, skótok és walesiek), aligha kerülhettek kapcsolatba a hozzánk (Európába) az amerikai kontinensről elszármazott növényvel. Persze egészen más lehet a véleménye erről az olyan

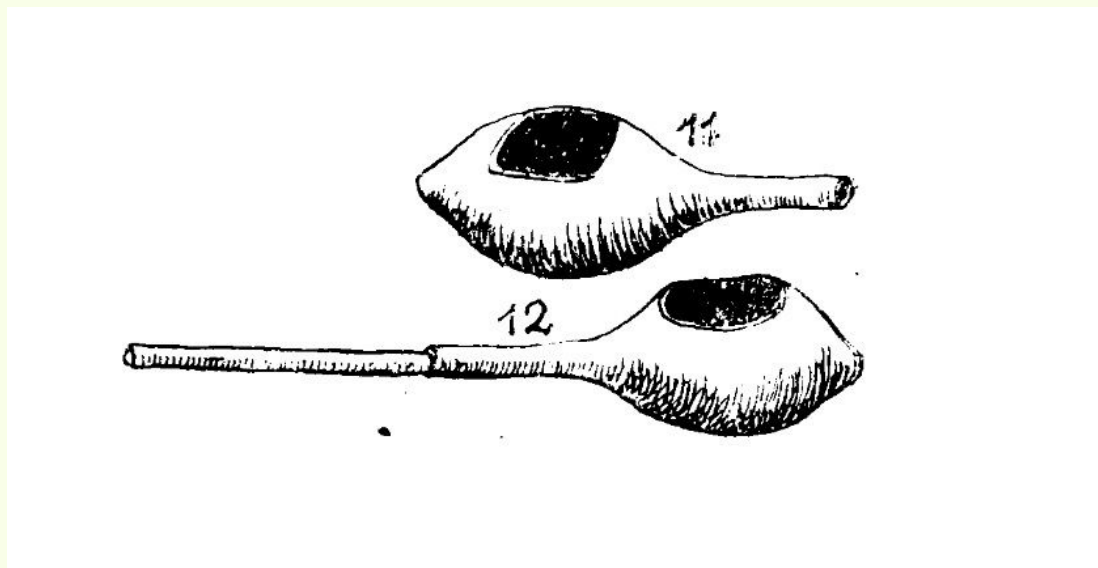
olvasónak, akinek a polcán ott sorakoznak a Világjárók sorozat kötetei, köztük egy a „smaragd” Ír-sziget zöldjét idéző kötettel, melynek szerzője Tim Severin, címe pedig: Brendan-expedíció. A kötet szerzője és társai a 20. század második felében arra vállalkoztak, hogy kizárólag a korabeli technikát és ismereteket felhasználva megismételjék a korai ír szerzetes, a 6. században élt Szent Brandunus, vagyis Brendán legendás útját Észak-Amerika partjaihoz. Mindenesetre, ha feltételezzük is, hogy a spanyolokat és vikingeket megelőzve – akik a legújabb régészeti bizonyítékok szerint már 1021-ben elérték az Újvilág partjait – a bőrkötéses, juhfaraggyúragacsos bődönhajót (*curragh*) használó írek voltak Amerika első valódi felfedezői, sincs semmi bizonyítékunk arra, hogy egy rakomány tökkel tértek volna vissza, amit aztán az írek titokban őriztek volna egymás között az angolok árgus szeme elől, hogy aztán csak úgy, egymás között az év egy bizonyos napján rémületes lámpásokat farigcsáljanak belőlük. De persze, ki tudja.

Ugyanakkor a töklámpásfaragás közép-, sőt ókori jogától mégsem kell teljesen megfosztanunk Asterix és Obelix rokonságát, ugyanis akad egy hol afrikai, hol ázsiai eredetűnek vélt tökünk, melyet bizony már a régi görögök és rómaiak is ismertek és hasznosítottak, ez pedig nem más, mint a meglehetősen pejoratív névvel illetett lopótök. Kétségtelen, hogy a lopótök is alkalmas töklámás faragására, még ha ugyan manapság egy ilyet se látni. E ponton ragadnám meg az alkalmat, hogy felhívjam a hagyományörző szándékú hagyományteremtők figyelmét, hogy amennyiben azon kívánnak élvezkedni, hogy halloween-ellenes vitapartnereiket tökösiségre hivatkozva döngöljék a földre, úgy a közösségi oldalakra feltöltendő csapdának szánt képeken lopótökökből faragják azokat a bizonyos vigyorgós pofákat, hogy a kommentháborúban minden további nélkül elsüthessék *a már ahogy a keltaősök is csinálhatták* frázist.

Egyébként szűkebb vidékünkön a töknek hajdan bizony jócskán nagyobb szerepe volt, mint manapság, a lopótök se amolyan üvegből való műtölkéleség volt a borral való ismerkedésre, hanem a pusztai hétköznapok nélkülözhetetlen kelléke. A Körös-vidéken hajdan mindenki ismerte a *kaponyát*, melyről Fehér Gyula, térségünk kútjai ismertetése kapcsán így emlékezik meg:

„A kaponya lopótökből készült. A tök oldalán jó ökölnyi vagy még nagyobb nyílást nyessintettek le, hogy a szája kerek alakúvá váljék. Szögletes lékalakúvá is szokták kivágni s azután kivájják, a bélit kirázzák, kifújják. Egy párszor még ki is öblögetik, hogy a tökpihétől, pillétől megtisztuljon. Volt rövidebb-hosszabb nyelvű. A hosszabb, 2 m-es nyelet inkább akkor használták, amikor tavasszal a nagy vizek miatt nem lehetett a szélénél beljebb gázolni s ilyenkor még fanyelet is dugtak a kaponya szárába.”

Ugyan manapság a tökhéjat faragjuk, de azért ne felejtsük el, hogy a töknek a bele az, amit eszünk. Állítólag erre a bizonyos bélre utal a (romániai) Szatmár megyében található Krasznabéltek neve is. 1086-ban a hagyomány szerint Szent László király táborozott e helyen, mikor a besenyők ellen harcolt, és egyik katonája a szomszéd királyt tökébe töltött borral kínálta, mire az uralkodó felkiáltott: „*Hmm, de édes tök ez, te!*” – minek nyomán természetesen trükkös emberünket azonmód nemessé és a később Béltek néven ismertté vált hely birtokosává tette.

Akadtt Európában egy másik tökcsalád is Kolumbuszék előtt, és bár bűbáj és varázs övezte, akárcsak a halloween-t és a Merlin és Arthur királyféle kelta emlékeket, azt az ember nem igen faragta. „*Földi tök, (Bryonia alba). Sorok m. Gumóit lovak meg szarvasmarháknak orvosszerűen használják, porrá törve és az ételbe keverve; a szoptató asszonyoknak pedig tejjel kásának főzik, s azzal borogatják kifakadt melleiket*” – írja róla Márton József 1892-es *Növénynevek a népi nyelvben* című írásában. A földitök bár tökféle, mégse tök, a középkorban a drága és csak meleg égőv alatt megélő, a Harry Potterből is ismert *mandragóra* hamisítására használták, vagyis a gyökerét vették elsősorban igénybe. Minden része mérgező – erre is utal francia neve: *ördögrépa* –, így sokkal inkább a tisztelettel vegyes távolságtartás, mintsem a szoros baráti közeledés javasolt bogyói, levelei és úgy általában a növény egésze irányába.

Ismeretes, hogy a régi virágnyelven – amit talán helyesebb lenne növénynyelvnek nevezni – a tök az amilyen gyorsan fellángoló, oly gyorsan elenyésző szerelmet jelenti. Lényegében ezt írja az 1661-ben, Frankfurtban megjelent *Symbolorum et emblematum ex re herbaria desumptorum centuria una collecta* című könyv szerzője is. A Magyarországon is az idő szerint sokat forgatott „kulcs” a virágdekódoláshoz a tökről így szól: „*cito nata cito pereunt*” (gyorsan született, gyorsan elveszett). A töktől a nép a gyorsaságot el is várta, Moór Elemér jegyzi meg az 1930-as években, hogy Rábagyarmaton

„tök ültetésénél futni szoktak egyik fészektől a következőhöz, hogy majd gyorsan és hosszan nőjön az indája; mikor aztán már az utolsó magot is elültették, a barázda végén leguggolnak, hogy a tök olyan nagyra nőjön majd meg, mint a sz.r”.

Meglehet persze, hogy a kutató e cselekményt kissé félre nézte, és szoknyától amúgy se vette észre, hogy az ültető asszony nem annyira guggolt, mint inkább ült, megosztva a maga termékenységet a magokéval, mint azt a bihari vetések és „kontagiózus cselekvések” (kívánságoknak érintéssel való átvitele) kapcsán Szendrey Zsigmond, Nagyszalonta általam sokat idézett jeles kutatója jegyzi fel.

A tökhöz számos babona is társul, Gömörben nem is olyan régen még azt tartották, hogy ha tökültetéskor az elültetett magra a vetőember néhányszor ráül, akkor szép nagy tök fog teremni. A nagy reményekkel teli tökülés bizony ismerős lehet a rovat rendszeres olvasói számára Szilágyi Sándor *Békési csipkelődők* című írásából. Rátót és Gömör igen messze van egymástól ugyan, de a műfajnak nevet adó legismertebb rátótiáda egész biztosan az ország távoli részeiben székelő fülekhez is eljuthatott.

A leginkább a halloween „felelőseinek” elkönyvelt írek leginkább a 19. század közepétől, a nagy éhínség következtében vándoroltak ki Amerikába, ahol aztán – ahogy azt minden létező halloween-i cikk leírja – a halloween szokását is meggyökereztették.

Igen ám, de ismerve a tök amerikai voltát, sokkal inkább valószínű, hogy a tök éppen ekkor, Amerikában került bele az írek ünnepébe (legalábbis a nem borlopással gyanúsított tök mindenképpen), majd egy évszázaddal később a globalizáció címszó alatt futó amerikanizáció – vagy helyesebben keltizáció, írízáció?, vagy méginkább elirizált Amerika általi globális halloweenizáció? – az öreg kontinensre is megérkezett, mintegy fiatalításképpen emlékeztetve minket arra az evolúciós törvényre, hogy csak az nem hal meg, ami alkalmazkodni (átalakulni) képes, legyen szó kultúráról vagy kevésbé kulturált, gyümölcsevő denevérekről.

E szöveg mottója, a *Puszták népéből* származó, 1936-os Illyés Gyula-idézet jól mutatja, hogy bárkitől, bárhonnán is eredjen a töklámpásos-beöltözős ijesztgetés, az bizony már jóideje része a mi nagyra becsült magyar kultúránknak is – már persze, ha a magyar kultúra részeseinek tekintjük a puszták népét is. A nehézsorból kitörésre ítéltetett Illyés nagyapja Gyulaváriból származott, és mint ilyen „rettegett a lovaktól. Nagy csodálkozással hallottam tőle, hogy akkoriban náluk, ott a Tiszántúl alig láttak lovat, tehenekkel szántottak...” Majd mindannyiunk szegénysorsú pusztai őseihez bizony közelebb állt még pár éve a sült tökös múlt, mint a lovasnemzeti dics. Az októberben érő tök ugyanis nem annyira faragni való hiábavalósága volt a déd- és szépapáknak/anyáknak, hanem sokkal inkább csaknem vagy valóban egyedüli esélye: *„télen Szerentsésék főleg sült-tökön éltek, délben frissmelegen, este megmelegítve, reggel hidegen. Kaptak ugyan tejet, egy litert, de ezt, mivel akkor el lehetett adni, eladták. A burgonyát csak karácsony után kezdték kivermelni, addig nem nyultak hozzá, azzal húzták ki a tavaszt”* – írja Illyés gyerekkorára emlékezve.

A 19. század és a 20. század első felének magyar irodalmában gyakran találkozni az írek és a magyarok olyanképpen való baráti összehasonlításával, ahogyan manapság csak a közelebbi lengyelekkel szokás összehozni népünk. Indokolta ezt egyrészt a Habsburg/angol elnyomás – ahogy akkoriban írták: gyarmatosítás –, és az ír/magyar szabadságszeretet, de indokolta ezt a közös ínség is, melyben olyan nagy szüksége volt e két Amerikába kitántorgó szegény népnek a krumplira és a tökre.

Mindezek után, hogy kissé vidámabb vizekre evezve hagyjuk magunk mögött tökös

Bermuda-háromszögünket, javaslom azoknak, aki még idejében tököt szeretnének venni, de beszélni utálnak, rajzolni nem tudnak és már az írás gondolatától is kiveri őket a veríték, kiváló megoldásként a brassói erdélyi szász Heinrich Adalbert von Wlislöcki (vagy ahogy hazánkban gyakran emlegetik: Wlislöcki Henrik) gyűjtését, aki a romológia tudomány egyik ősapjaként szedte össze a 19. század utolsó évtizedeiben a „sátoros cigányok” rovás jegyeit.

Ez alapján mindössze tizenkét rovást kell ejtenünk a botra, lapra, falra stb. és már közöltük is a Wlislöcki írásait és a 19. századi erdélyi roma rovásnyelvet betéve ismerő eladóval, hogy „tök”. De vigyázzunk, mert ha elszámoljuk magunkat és eggyel korábban abbahagyjuk a rovást, máris árpát rendeltünk, ha meg túlrójuk a végén még káposztává, egy újabb rovással meg egyenesen uborkává avanszál a rendelés. Talán nem én vagyok az egyetlen, aki némi logikát vél felfedezni abban, hogy e rovás nyelvben a tökmag tizenöt rovás, azaz a tököt jelölő tizenkettő és a lencsét jelölő három vonás összege – mi más a lencse, ha nem mag?

Főoldal

2021. október 27.

[◀ Vissza](#)

[Megrendelés](#)

[Archívum](#)

[Programok](#)

[Fedélzeti napló](#)

[Impresszum](#)

Csatlakozz a [facebook](#) - oldalunkhoz!

Bárka

 DOCUFOX